

Klara, färdiga – läs! En litteraturdidaktiskt inriktad undersökning av skönlitterär bokcirkelläsning inom olika idrottsutbildningar

Olle Nordberg

INLEDNING

Det har i Sverige under en tid förekommit projekt och satsningar på att läsa och samtala om skönlitteratur i utbildningsmiljöer där det vanligen inte görs. Ett välkänt exempel är Handelshögskolan i Stockholm som sedan 2018 har fört in skönlitteraturen i läslistorna med en idé om att läsning och boksamtal ger en för blivande näringslivstoppar högst nödvändig bildning och breddning av perspektiven (se t.ex. Andersson 2018). Som ett axplock av andra liknande satsningar kan den juridiska institutionen i Stockholms kurs *Juridik & Fiktion* där skönlitterär läsning och boksamtal är en central del (Stockholms universitet 2023), bokcirkelsatsningen *Litteraturinitiativet* som fakulteten för teknik och naturvetenskap i Uppsala inlett (Uppsala universitet 2023), och inte minst Lunds universitets medicinarutbildning som sedan mer än tio år givit de blivande läkarna litteraturkurser i seminarieform och även har instiftat ett lektorat i medicinsk humaniora (se Bernhardsson, Lundin & Stenbeck 2021) nämnas.

Ett område där det, mig veterligt, inte tidigare förekommit skönlitterära lässatsningar av det ovan nämnda slaget är inom utbildningar som leder till arbete inom idrotten, med yrken såsom tränare, idrottskonsulent, ledarutbildare och förstås professionell idrottare.¹ I den här artikeln kommer jag att redovisa resultat från ett projekt med det uttalade syftet att initiera och genomföra litteraturläsning i just en sådan miljö, med ambitionen att föra en empiriskt underbyggd litteraturdidaktisk diskussion utifrån dessa. Projektet genomfördes under åren 2021/2022 i ett samarbete mellan en idrotts-folkhögskola och en läsfrämjande organisation. Jag gavs möjligheten att som läsforskare och litteraturdidaktiker följa projektet genom hela processen från de inledande mötena med lärarna och skolledarna vårvintern 2021 till det avslutande mötet i juni 2022. I den här artikeln kommer jag, efter en kort sammanfattning av projektet, att fokusera på hur deltagarna i de aktuella utbildningarna reflekterat och formulerat sig kring de romaner de läst och samtalat om. Jag kommer också att sammanfatta de medverkande lärarnas tankar om projektet och sätta dessa i relation till deltagarnas reception av texterna. Utifrån de resultaten förs avslutningsvis en litteraturdidaktisk

¹ Andra satsningar inom området läsning och idrott har återkommande genomförts bland barn och unga, som t.ex. det av Kulturrådet finansierade *PAUS. Du och en bok* som pågick under 2010-talet (Kulturrådet, 2015).

diskussion om hur skönlitteraturens potential att utveckla perspektiv både på kort och lång sikt är beroende av att de lärare som leder verksamheten uppfattar och värdesätter den.

Syftet med artikeln är således att presentera huvudsakliga tendenser och empiriska resultat från ett läsprojekt genomfört i en klassisk och anrik idrottsutbildningsmiljö där skönlitteraturen vanligen inte har någon framskjuten plats. Om och i så fall hur deltagarna påverkats av romanläsningen och boksamtalen är en angelägen och konkret fråga i det direkta perspektivet. På en övergripande nivå syftar också studien till att, utifrån deltagarnas reception av texterna och intryck från samtalen, diskutera den skönlitterära läsningens och boksamtalens potential för personlig utveckling i vidare mening. Ytterligare ett syfte är att belysa de medverkande lärarnas och instruktörernas roll i förverkligandet av denna potential, utifrån deras kunskaper, attityder och förväntningar. Den dimensionen av studien är litteraturredaktiskt relevant, både i den aktuella idrottskontexten och i en mer allmän diskussion om litteraturläsning bland ovana läsare. Just ovana litteraturläsare är en läsargrupp som tycks förekomma alltmer i skolmiljön, såväl i grundskola som gymnasiet. Undersökningar visar att många elever är ovana vid att läsa längre fiktionsberättelser och att dessa elever sällan gör det i skolan (se t.ex. Vinterek et. al. 2020, Lundström & Svensson 2018), något som stärker studiens relevans och motiverar breda empiriska underlag som utgångspunkt för vidare diskussion.

De forskningsfrågor som behandlas i studien är:

1. Hur ser deltagarnas läs- och medievanor ut, och hur ser de på sig själva som litteraturläsare innan projektet inleds?
2. Hur reagerar deltagarna på och reflekterar kring de lästa texterna?
3. Hur upplever deltagarna betydelsen av att läsa gemensamt i klassen/studiegruppen och samtala om en tilldelad roman?
4. Sker det någon förändring under projektets gång vad gäller reception av och attityden till litteraturläsning?
5. Hur upplever de medverkande lärarna och instruktörerna projektets idé och skönlitteraturens roll i en idrottsutbildning? Vad går att säga om hur detta påverkat projektets utfall?

Projektets bakgrund och upplägg

Organisationen som tillsammans med folkhögskolan utformat projektet beskriver dess huvudsyfte som att väcka en läslust och ett intresse hos grupper

som ”kanske inte alla gånger läser”. Idén om att göra en skönlitterär lässatsning inom idrottens värld lanserades på bokmässan 2021 och samarbetet med den aktuella idrottsfolkhögskolan inleddes under våren samma år. Merparten av läsarna i projektet är själva utövare på elitnivå eller strax under och kombinerar studier med träning. De flesta är mellan 19 och 23 år.

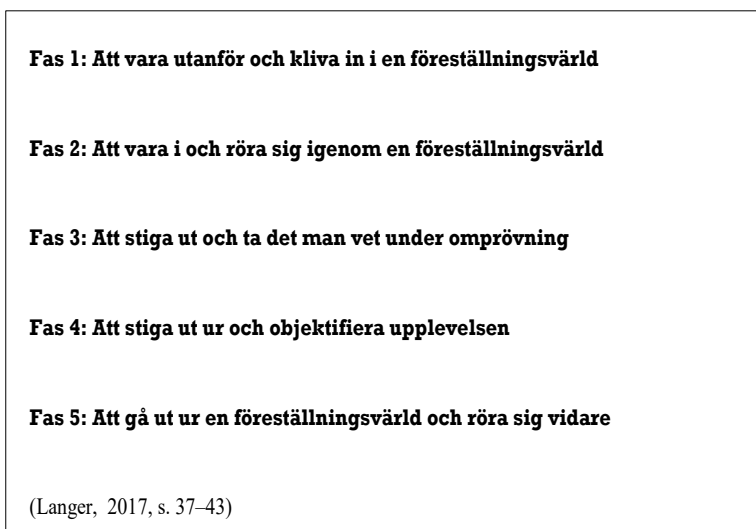
Ett gemensamt läsårsprogram utarbetades innehållande föreläsningar av både nationellt välkända idrottsprofiler och författare. Det förekom också eget skapande, interaktiva inslag och möjligheter till frågor och inspel vid föreläsningstillfällena, både för kursdeltagare och personal. Genom hela läsåret skulle bokcirklar hållas i de olika studiegrupperna och formerna för detta presenterades i början av höstterminen 2021. De olika programpunkterna var utspridda under året och var tänkta som inspiration för den egna läsningen och boksamtalen i klasserna.

Teoretiska utgångspunkter

Studiens teoretiska plattform kan sammanfattningsvis sägas vila på två traditioner: empirisk läsforskning och läsarorienterad receptionsteori. Jag har tidigare genomfört en rad större läsundersökningar med den övergripande teoretiska utgångspunkten att ha en så öppen och teoretiskt obunden ingång i det empiriska materialet som möjligt (Nordberg 2017; Nordberg & Pettersson 2019; Nordberg 2021; Nordberg 2022a; Nordberg 2022b). Denna teoriposition är i enlighet med den ursprungliga och bärande idén i utvecklandet av *Grounded Theory* vilken formulerades av Barney Glaser och Anselm Strauss i slutet av 1960-talet (Glaser & Strauss 2006). Deras grundtanke, som vidareutvecklats på många olika sätt sedan dess (Bryman 2018), växte fram ur forskarnas frustration över att så många datainsamlingsprojekt mynnade ut i forskningsrapporter byggda på och analyserade utifrån ett förutbestämt teoriraster (*Grand Theory*). Glaser och Strauss upplevde således att teoristyrda arbetssätt minskade synfältet avsevärt och inte alls gjorde det empiriska materialet rättvisa, utan tvärtom begränsade det. I detta finns en teoretisk överbrygning till den empiriska läsforskningens intresse för hur ”ordinary readers” (Miall 2006:2), det vill säga icke-akademiska läsare, verkligen läser och uppfattar skönlitteratur – inte hur de borde göra det enligt någon färdig teori eller modell (se även Bourtolussi & Dixon 2002; Nordberg 2017; T. Pettersson 2015). Denna position skiljer sig markant från de perspektiv som funnits och finns inom delar av litteraturteori- och receptionsforskningsområdet som fokuserat på exempelvis vilken läsning texten appellstruktur tillåter (Iser 1978), på textens förväntade läsare (Eco 2008) eller på hur högutbildade idealläsare läser enligt redan definierade litterära konventioner (Culler 1975). Inom andra delar av det receptionsteoretiska fältet har den personliga läsupplevelsen, engagemanget och inlevelsen, lyfts fram som det mest betydelsefulla i den litterära läsprocessen (Felski 2009; Rosenblatt 2002). Utifrån en position där vikten av detta affektiva perspektiv erkänns och lyfts fram har ett flertal forskare inom

litteraturvetenskapen och litteraturredaktiken vidare betonat det fruktbara – och för en utvecklad litteraturläsning nödvändiga – i kombinerandet och balanserandet mellan den personliga läsningen och den mer allmänt omvärldsorienterade, analytiska och performansinriktade (se t.ex. Felski 2020; Langer 2017; Martinsson 2018; Nordberg 2020; Nussbaum 2010; A. Pettersson 2009; Scholes 1998; Torell 2002; Zunshine 2006). I den design som används i artikeln, med den empiriska läsforskningens teoretiskt obundna och öppna ingång och metodik för materialinsamling, sätts informanternas svar och reaktioner i relation till detta perspektiv. Hur analysen av materialet genomförs med utgångspunkt tagen i Judith Langers femfasmodell (Langer 2017) förtydligas ytterligare nedan.

I denna studie innebär alltså det empiriska förhållningssättet att insamlandet av data från de medverkande läsarna, huvudsakligen bestående av tankar om de romaner de har läst och om litteraturläsning i allmänhet, görs så direkt och ofiltrerat som möjligt. Därefter, öppet och utan förutbestämda meningar om vad som *borde* visa sig i materialet, kategoriseras och analyseras svaren med utgångspunkt tagen i Langers teorier om litterärt tänkande och vad ett utvecklat och litterär kompetent läsande innebär som hon sammanfattat i en välkänd modell:

Figur 1. Judith Langers modell *Faser i byggandet av föreställningsvärldar*

Langer betonar att de fem faserna hela tiden samspelar och integrerar med varandra hos en utvecklad litteraturläsare och att de inte ska ses som en progressionsmodell där läsaren uppfyller en nivå åt gången. Samtidigt menar hon att steg 1 och 2 är helt grundläggande för att en litteraturläsning ska kunna bli meningsfull och utvecklande överhuvudtaget. Det skönlitterära tänkandet

är väsensskilt från andra sätt att tänka menar hon, och för att kunna utveckla detta tänkande krävs att läsaren till att börja med tar sig in i fiktionsvärlden och rör sig inom den (Langer 2017: 15ff). Men, för att bli en utvecklad litteraturläsare räcker inte enbart inlevelse och engagemang enligt Langer. Det är förmågan att skapa en analytisk distans och en medvetenhet om fiktionens potential för att förstå oss själva och världen som kännetecknar det utvecklade och kompetenta läsandet: det vill säga förmågan att backa ut ur fiktionen, blicka ut och fundera över det man upplevt i fiktionsvärlden, under en reflekterande omprövningsprocess i relation till den omgivande verkligheten, gärna i samtal med andra som läst samma fiktionsberättelse eller dikt vilket berördes i stycket ovan. Det är denna process som i modellen motsvarar den så avgörande fas 3; avgörande för att den enligt Langer kännetecknar och definierar det litterära tänkandet och den kompetenta litteraturläsningen (Langer 2017: 40ff). Vidare i fas 4 och 5 fortsätter denna objektifiering som till exempel kan visa sig genom att en problematik i en specifik berättelse sätts i relation till pågående processer i världen omkring oss eller till historiens skeenden, men också till andra berättelser och till författarens hantverk (Langer 2017: 41ff). Hur dessa processer kan sammanfattas systematiskt och utgöra utgångspunkt för litteraturdidaktiska slutledningar på en bred empirisk bas bestående av unga ovana läsare har jag visat i tidigare studier (se t.ex. Nordberg 2022a; 2022b).

Sammanfattningsvis sätts således det öppet insamlade materialet och de empiriska resultaten i analysfasen i ett läsarorienterat receptionsperspektiv, vilket i artikeln utgör grunden för en framåtblickande litteraturdidaktisk diskussion. Detta förhållningssätt fokuserar, med Langers modell som analysverktyg, explicit på läsarnas eget meningsskapande och utvecklade tankar som vuxit fram i samspel med texten och i samtal med andra som läst samma bok (jfr Rosenblatt 2002; Langer 2017; Chambers 2014).

Metod

Under projektets gång har digitala enkäter genomförts i olika skeden med de medverkande. Dels har en övergripande före- och efter enkät genomförts med i stort sätt samma frågor med ambitionen att kunna få till stånd en slags jämförelse, dels har enkäter mer inriktade på läsupplevelsen och reflektioner kring denna fyllts i efter varje utläst roman (som från början var tänkt att bli både tre och fyra men som i de flesta fall stannade på en eller två.) De inledande och avslutande deltagarenkäterna innehåller bland annat generella frågor om läs- och medievanor och frågor om hur deltagarna ser på fiktion som något som kan utveckla eller lära en något, om hur deltagarna ser på boksamtal och vilka deras motiv till att läsa fiktionslitteratur är. Det finns också öppna frågor där deltagarna får svara i fritext. I de enkäter som fylldes i efter avslutad läsning var frågorna till största del inriktade på deltagarnas tankar om boken och om hur de upplevde att diskutera den med andra. Generella frågor om vad man eventuellt kan lära sig av att läsa fiktion, hur

deltagarna ser på boksamtal och hur de upplever att bokcirkelarbetet väckt tankar om omvärlden, om samhällsfrågor och givit perspektiv på deras eget liv fanns med också där, om än i lite annan form. Även de medverkande lärarna fyllde i enkäter efter avslutat projekt. Jag har i min roll som följeforskare deltagit under alla möten med lärare som hållits under projektets gång.

Som ett fördjupande led i materialinsamlingen har fokusgruppsintervjuer genomförts med två deltagargrupper med sex deltagare i varje från olika utbildningar på den aktuella idrottsfolkhögskolan. Dessa intervjuer kommer av utrymmesskäl inte att analyseras i denna artikel, men ger en ytterligare breddning till de enkätresultat som fokuseras. Deltagarantalet i enkäterna faller från de inledande till de avslutande och detta kommer att redovisas tydligt och vägas in i analys och diskussion. Inga citat är korrigerade språkligt utan återges så som de skrevs in. Alla procentsatser avrundas till helta.

Bokval

De romaner som ingick i projektet valdes ut av en särskilt anlitad litteraturdidaktiker som också fungerade också som huvudpedagog för projektet. Titlarna var *Janne, min vän* (Pohl 1985), *Brun flicka drömmar* (Woodson 2018), *Den utvalde* (Lowry 1993) och *När hundarna kommer* (Schieffhauer 2015). Dessa romaner har förekommit i andra större läsprojekt och har tidigare visat sig leda till läsengagemang och samtal bland högstadie- och gymnasieelever (Nordberg 2019).

Janne, min vän utspelar sig i 50-talets Stockholm och berör stora frågor om vänskap, kärlek och identitet. Även klassperspektiv och utsatthet är hela tiden närvarande i denna ganska komplexa och dramatiska berättelseväv, i vilken olika tidsperspektiv interagerar i långa inre monologer hos huvudpersonen. *Den utvalde* är en dystopisk framtidsskildring av ett samhälle där precis allt är kontrollerat och till synes harmoniskt. Alla medborgare har en tilldelad uppgift, känslor och drifter tyglas med mediciner, samhället fungerar friktionsfritt. Men allteftersom läsaren tar sig in i berättelsen visar sig konsekvenserna av en värld där alla emotioner och fria tankar trycks undan när huvudpersonen tilldelas den väldigt speciella uppgiften att bli samhällets nästa minnesbevarare från tiden innan samhällsomvandlingen. *När hundarna kommer* är berättelsen om ett fruktansvärt våldsdåd där en ung kille mördas av andra ungdomar, där gärningsmännen har nazistsympatier. Men den handlar också om en destruktiv kärleksrelation, om familjesystem och om hur svårt det kan vara att navigera i livet – i synnerhet utan goda förebilder och trygghet. *Brun flicka drömmar* är en poetiskt skriven, reflekterande jag-roman om en uppväxt i den amerikanska södern under 60- och 70-talen. Från det uppväxande barnets perspektiv synliggörs hela det rasistiska systemets vedervärdigheter. Men här framträder också parallellt med detta en stor värme, en framtidstro och en dröm om att bli författare.

Etiska överväganden

All medverkan i forskningsdelen av projektet har byggts på frivillighet. Deltagarna, som alla var över 18 år, gavs information i enlighet med forskningsetisk praxis rörande anonymitet och om rätten att när som helst avbryta sitt deltagande, i samband med genomförandet av enkäter och intervjuer (Vetenskapsrådet 2017). Samma information gavs till de medverkande lärarna. I samband med deltagarintervjuerna meddelades att ljudinspelning gjordes. Alla namn pseudonymiserades under intervjuerna. Ljudinspelningar och enkäter lagras enligt Uppsala universitets forskningsetiska rutiner.² Sammantaget har projektet genomförts inom ramarna för vad som är forskningsetiskt rimligt.

RESULTAT OCH ANALYS

I denna resultatredovisning behandlas först de fyra deltagarenkäterna i den ordning de genomförts: den inledande enkäten, romanenkät 1, romanenkät 2 och den avslutande enkäten. Slutligen sammanfattas lärarenkäten i samspel med övriga intryck från lärarmöten och genomgångar som jag i min roll som följeforskare deltagit i.

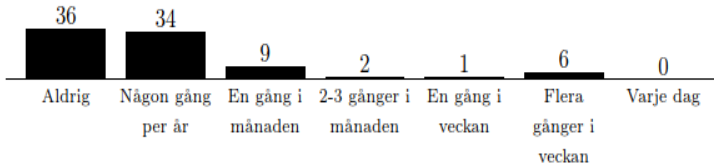
Den inledande enkäten

Den inledande enkäten, som fylldes i av 86 deltagare innan själva läsningen av romaner påbörjades, är inriktad på: deltagarnas skönlitterära läsvanor, om och i vilken utsträckning de ser sig själva som litteraturläsare, vilka motiv de tycker att de har till att läsa skönlitteratur, om de ser en utvecklande potential i litteraturläsning, och på hur de förhåller sig till påståenden som: ”att samtala om böcker kan vara intressant, utvecklande och ge perspektiv på verkligheten”.

När det gäller läsvanorna är utfallet mycket tydligt. Det är få som anger att de läser skönlitteratur mer än någon enstaka gång, och ännu färre som anger att de gör det ofta. Diagrammet nedan ger en överblick:

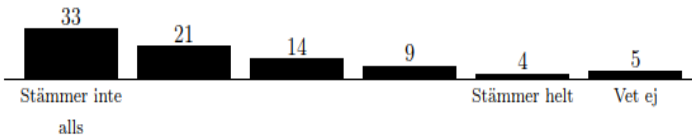
² Lagringssystemet benämns *All/vis*. Se <https://mp.uu.se/web/info/stod/it-telefoni/anvandarguider/lagring-delning/datalagring>

Hur ofta läser du fiktionslitteratur (dvs påhittade berättelser som ibland också kallas skönlitteratur) på din fritid?

Som korrelerande till detta kan resultatet från en senare fråga lyftas fram, där deltagarna ombeds förhålla sig till påståendet: *Jag ser mig själv som en litteraturläsande person* och ange sitt svar i en Likertskala med alternativ graderade från 1 till 5:

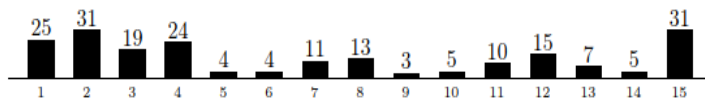
Jag ser mig själv som en litteraturläsande person (Medel = 2,1, SD = 1,2) (1= Stämmer inte alls, 5 = Stämmer helt)

Även här ser vi en klar övervikt för de lägsta svarsalternativen. I materialet framträder tydligt en grupp som inte läser skönlitterär i någon större utsträckning och där de flesta inte heller identifierar sig som litteraturläsare.

På frågan *När du läser skönlitteratur, vad har du för motiv till det?* har deltagarna haft möjlighet att kryssa i flera svarsalternativ utifrån en lista enligt nedan:

När du läser skönlitteratur, vad har du för motiv till det? Du får kryssa i mer än ett alternativ.

- 1 För att komma bort från verkligheten
- 2 För att bli road och underhållen
- 3 För att få nya tankar och idéer
- 4 För att få vila och avkoppling
- 5 För att förstå verkligheten bättre
- 6 För att förstå mig själv bättre
- 7 För att känna och uppleva starka känslor
- 8 För att lära mig användbara saker, som t.ex. nya ord eller fakta om historiska händelser
- 9 För att läsa samma berättelser som mina kompisar och kunna diskutera
- 10 För att fiktionslitteraturen ofta har ett konstnärligt och tankeväckande språk
- 11 För att uppleva spänning och skräck
- 12 För att utmana mig själv och få nya perspektiv
- 13 För att jag känner att jag måste
- 14 Annat
- 15 Jag läser inte alls

De största svarsgrupperna återfinns bland de eskapistiska svaren som handlar om underhållning (35 %), vila och avkoppling (33 %), samt alternativet ”Jag läser inte alls” (35 %). Andra förhållandevis vanliga svar handlar om att få nya tankar och idéer (22 %) och att få uppleva starka känslor (13 %). Den lägsta svarsfrekvensen har alternativen ”För att förstå verkligheten bättre” (5 %) och ”För att förstå mig själv bättre” (5 %).

En fritextfråga som också den berör hur deltagarna uppfattar vad skönlitteraturen kan ge eller utveckla, lyder: *Är fiktionsläsning en avkopplande aktivitet eller kan man lära sig om världen, eller utvecklas som person av att läsa skönlitterär fiktion?* Här kan det konstateras att 50 % inte besvarat frågan alls (43/86) och endast 15 % (13/86) av deltagarna har formulerat vad som kan karaktäriseras som utvecklade svar, såsom:

Jag tror verkligen man kan utvecklas, dels i sin personlighet då man lever sig in i situationer/karaktärer. Vokabuläret växer och man kan uttrycka sig och göra sig förstådd bättre.

Man kan absolut utvecklas utav att läsa fiktion. Det kan få en att tänka på ett sätt man inte tidigare gjort inom vissa frågor eller liknande.

Hos flertalet handlar det dock om kortfattade och utvecklade svar:

Man lär sig alltid nåt nytt när man läser en ny bok

Ingen aning aldrig gjort det

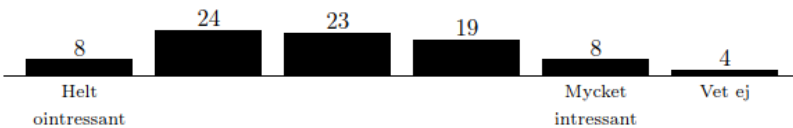
Ja om det är en bra bok

Man kan lära sig om diverse saker

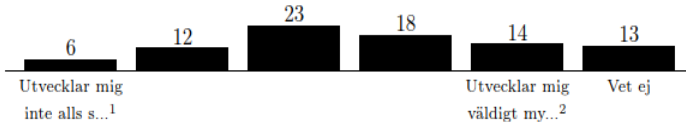
I en annan sektion av enkäten finns en tredelad fråga om boksamtal där deltagarna har fått förhålla sig till påståenden och ange sitt svar enligt en Likertskala graderad 1-5 med följande ytterpositioner i respektive fråga: Att tala om böcker **a)** är helt ointressant – mycket intressant, **b)** utvecklar mig inte alls som person – utvecklar mig väldigt mycket som person, och **c)** säger ingenting om verkligheten – säger väldigt mycket om verkligheten.

Utfallet i diagramform ser ut som följer i respektive fråga:

a) (Medel = 2,9, SD = 1,1) (1 = Helt ointressant, 5 = Mycket intressant)

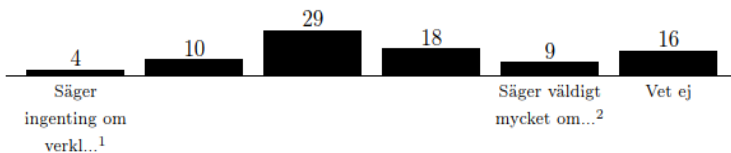
b) (Medel = 3,3, SD = 1,2) (1 = Utvecklar mig inte alls som person, 5 = Utvecklar mig väldigt mycket som person)

¹ Utvecklar mig inte alls som person

² Utvecklar mig väldigt mycket som person

c) (Medel = 3,3, SD = 1,0) (1 = Säger ingenting om verkligheten, 5 = Säger väldigt mycket om verkligheten)

¹ Säger ingenting om verkligheten

² Säger väldigt mycket om verkligheten

Svarsfördelningen visar till skillnad från de tidigare frågorna en koncentration mot mittenalternativen, och därmed högre medelvärden, även om intressefrågan i likhet med frågor om läsvanor och självbild som läsare väger mot den lågt numererade änden. Även här har informanterna givits möjlighet att

förklara hur de tänker i en fritextkommentar. Få av dessa svar är utvecklade. En sammanställning visar andelen utvecklade svar hörande till de tre delfrågorna:

a (Intressant – Ointressant 3/86) = 3,5 %,

b (Inte utvecklande – Utvecklande 7/86) = 8 %

c (Säger inget om verkligheten – Säger mycket om verkligheten 2/86) = 2%.

Sammantaget så ger införenkäten bilden av en deltagargrupp där flertalet sällan eller aldrig läser skönlitteratur. När de anger motiv till att göra det hamnar de personlighetsutvecklande och omvärldsorienterade lägst bland totalt 15 alternativ. Förhållandevis få har innan romanläsningen inletts kunnat, eller velat, utveckla svar kring vad skönlitterär läsning kan utveckla eller lära. När deltagarna värderar samtal om litteratur ser det lite annorlunda ut gällande det omvärldsorienterade och personlighetsutvecklande med något högre siffror, men ytterst få lämnar fördjupande/förklarande fritextkommentarer.

Romanenkät 1

Bland de 61 deltagare som efter avslutad läsning besvarat romanenkät 1, således 25 färre svar än i den föregående, har romanerna *Janne, min vän* (20), *Den utvalde* (21) och *När hundarna kommer* (20) lästs. I ljuset av den inledande enkätens utfall är det intressant att 45 av dessa 61 (74 %) på den medvetet öppna inledningsfrågan (jfr Nordberg 2017): *Vilka tankar och känslor har du fått av boken som du läst med klassen?* tydligt redogör för en läsoplevelse. Nedan följer några representativa exempel från läsare av respektive roman:

Den utvalde

Att jag framförallt är tacksam över att kunna göra det jag vill och att möjligheten till att uppleva saker och utmana mig själv i livet finns. Få chansen att känna olika känslor, att allt inte bara är svart eller vitt, även om det kan vara så för många i vårt samhälle idag. Att vi som vi lever idag har en stor valmöjlighet och kan påverka vårt liv, om man ser till Sverige, gäller tyvärr inte hela världen.

Sprida känslor.. men kopplar både verkliga händelser ?stängda samhällen?
Diktaturer men även andra serier och filmer.

Att känslor som empati och kärlek är så oerhört viktiga för ett fungerande liv och fungerande samhälle

Tänker att det var länge sedan jag läste en bok. Jag fick många reflektioner över vad som var bra i det samhället och vad som var mindre bra jämfört med hur vi lever. Bra bok ändå.

När hundarna kommer

Tänker på gruppptryck, lojalitet och om att hitta sin plats, så starka känslor som en ungdom inte kan avgöra vad som är bra eller dåligt. Känslor om hur Ester följer Isak så att hon tappar sig själv, nästan. Tänker på de olika familjesituationerna, hur alla uppfostrar sina barn olika. Ester med stränga föräldrar och Veronica med mer avslappande föräldrar.

Hur komplicerade bra relation kan vara. Att man får inte alla svar varför människor betar sig som dom gör.

Så otroligt många! Många tankar har handlat om hur det kunde ha sett ut om det funnits ett tidigt konsekvens tänk. Mycket sorg och även ilska för att det går att implementera huvudkaraktärernas ensamhet och utanförskap i alla samhällstider.

Jag har fått tankar runt min familje reaktion. Vill inte gå djupare än så. Tankar om hur det varit när jag varit kär. Tankar om gruppptryck.

Janne, min vän

Efter att jag läst klart boken så är jag förvirrad och nyfiken. Vem är Janne egentligen? Det är en bra bok som jag hade svårt för i början men efter ett tag blev den rätt intressant.

Det var en intressant och kraftfull bok som väckte alla möjliga typer av känslor. Ibland kände jag mig ledsen, upprörd och vid något tillfälle skrattade jag högt.

Tankar kring förståelse till andra människor. Hemligheter. Även baksidan av ett liv och hur man bygger murar eller fasader. Tålmod. Även sökandet av sig själv och hur man tolkas av andra.

Jag tycker att den vill säga att vänskap och annat i livet är komplicerat men att de mest olika personerna kan vara vänner

Som framgår av exemplen så har läsarnas tankar utvecklats i samspel med berättelserna. Med Langers terminologi har de tagit sig in i fiktionvärldarna och rört sig där, identifierat sig och sett händelser och perspektiv inifrån karaktärernas perspektiv (fas 1 och 2). Men de har också, i vissa fall tydligare än andra, kunnat backa ur och reflektera över sin läsoplevelse och satt det i relation till verkligheten, samhället och omvärlden (fas 3, 4 och 5). Det förekommer även uttryck för att läsningen tycks ha gått bättre och bättre under gång. Några har berättat om en ringrostighet, medan andra skriver att det är deras allra första bok de tar sig igenom: ”Först och främst glädjen att jag lyckades läsa min första bok. Boken i sig skapade minnen och starka känslor, både goda och mindre goda.” Att just det känslomässiga engagemanget som

den här deltagaren vittnar om varit en avgörande del till denna framgång är en rimlig slutsats.

I romanenkät 1 (och 2) finns också en mer direkt riktad fråga om hur deltagarna uppfattat bokens innehåll ställts med formuleringen: *Vad tycker du den här boken vill säga? Vilka frågor och ämnen aktualiserar den?* Här är resultatet ännu längre ifrån den inledande enkätens, i vilken de allra flesta deltagarna inte bara framstod som att de sällan eller aldrig läser skönlitteratur utan att de inte heller uppfattar den potential som finns i fiktionsberättelser att till exempel ge perspektiv på omvärlden och på det egna, verkliga livet (jfr t.ex. Aristoteles 1994; Langer 2017; Nussbaum 2010). Andelen som efter läsning och samtal av den första romanen *inte* diskuterar och resonerar kring hur de uppfattat vad boken vill säga och för resonemang om möjliga tolkningar och budskap är här endast 11 % (7/61). Gemensamt för deras kortfattade svar är att de inte tycks ha levt sig in eller känt engagemang i berättelsen, vilket motsvarar Langers första och helt grundläggande fas *Att ta sig in i fiktionsvärlden*:

Boken gav mig inga känslor tyckte inte den var bra.

Vet ej.

Oberörd.

Bara att de är långtråkig

Andelen som däremot gör detta genom att lyfta samhällsperspektiv, gruppdynamik, tonårsfrälskelser, våld, rasism, kärlek, empati och medmänsklighet, förståelse, perspektiv på det egna livet etcetera är således hela 89 % (54/61) vilket i förhållande till den inledande enkäten måste anses vara mycket hög. Representativa exempel från de olika romanerna återges nedan:

Den utvalde

Att inte ta frihet för självklart. Tycker den lyfter ämnet om att göra sina egna val. Tänker lite på hur det är att födas i en sekt.

Hur mycket vi påverkas av yttre faktorer och saker runt omkring oss. Har man inget att jämföra med rullar ju livet på rätt bra, men också väldigt enformigt. Att vi på något sätt behöver lära oss att ta hand om minnen och upplevelser så att det inte blir för mycket av allt, lära sig att sälla ut. Och är det rätt att undanhålla viss information i tron om att vi människor ska må bättre?

Som sagt till en början väldigt förvirrande men sen fick den en att tänka. Den berör en och fick mig att tänka hur livet skulle se ut utan tex känslor. Hur fattigt ens liv skulle vara

När hundarna kommer

Att detta sker hela tiden, och har hänt från många år tillbaka än till idag. En vardag för många, att ha en bror som hänger med ett gäng, som har en son som mördats, en som har en tjejkompis som följer kärleken till dess yttersta gräns.. Rasism, nynazism, gruppträck, homofobi, hur långt går man för kärleken..

Att vara människa är svårt, att vara tonåring är ännu värre. Små handlingar kan få abnormt stora konsekvenser. Utanförskap tenderar till att man rycks in i extrema kretsar och miljöer. Våga stå på sig.

Att vi ska stå upp för det som är rätt. Att vi ska välja vårt umgänge försiktigt och vara vaksamma. Berättar hur tufft och skört livet är som både tonåringekn och som tonårsförälder. Hur lätt samhällets baksida kan plocka våra tonåringar

Janne, min vän

Jag tror den vill ta upp om hur svårt det kan vara att vara vän och dela med sig av sina hemligheter, sen vill den nog aktualisera ämnen om hur människor inom olika samhällsklasser behandlas i Sverige och världen

Framförallt att man inte alltid vet vad en människa har gått igenom, och kanske inte är som man tror

Jag tror den vill prata om könsroller och vad som är manligt och kvinnligt

En uppväxt för olika typer av personer. Identitet och karaktärer, hur man vill dölja saker samt kompromissa för att inte bli sedd som någon man egentligen är.

Utfallet (89 %) kan på ett intressant sätt jämföras med den inledande enkätens fråga *Är fiktionsläsning en avkopplande aktivitet eller kan man lära sig om världen, eller utvecklas som person av att läsa skönlitterär fiktion?* som sammanfattats i det föregående. Där svarade 15 % på ett resonerade och någorlunda utvecklat vis om hur skönlitteratur kan ge perspektiv på och säga något om verkligheten. En annan intressant jämförelseaspekt är de endast 2 % som i inför-enkäten lämnade en utvecklad kommentar till påståendet att skönlitterära boksamtal kan säga någonting om verkligheten. Som framgår är det just detta som många av deltagarna nu gör.

I relation till de tre påståendena i den inledande enkäten där informanterna fick gradera huruvida samtal om skönlitteratur kan vara intressant, personlighetsutvecklande och säga någonting om verkligheten, ställdes i romanenkät 1 tre frågor, numrerade 4-6:

4. Har läsningen av boken och samtalen i klassen påverkat ditt sätt att se på samhället och din egen omgivning?

5. Har läsningen av boken och samtalen i klassen påverkat ditt sätt att se på dig själv?

6. Har läsningen av boken och samtalen i klassen påverkat ditt sätt att se på litteraturläsning?

Utfallet visar att i både fråga 4 och 6 har 36 % svarat att arbetet med romanen har haft en påverkan på deras syn på samhället och på litteraturläsning:

Fråga 4

Ja men lite kanske. Intressant att tänka på hur vi lever i vårt samhälle och hur det hade varit ifall det hade varit på det sättet som i boken.

Ja det skulle jag nog ändå påstå att den har. Mycket kring utanförskap och vad man som med människa kan göra när man märker att någon börjar glida iväg eller hamna snett.

Jag har känt när vi har haft samtal och kommit in på olika samhällsfrågor. Har jag kunna se det från olika vinklar. Vinklar jag inte har sätt eller hört tidigare. Så det har varit väldigt spännande samtal.

Nja den har fått en att tänka till men kan inte exakt säga hur den fått mig att tänka. Det finns personer i ens liv som varit som Janne men inte riktigt.

Fråga 6

Jag har läst en bok! Det är en vinst för min del. Jag gillar att skriva dikter men denna bok var lättläst, tog upp aktuella ämnen och boksamtalen såg jag fram emot! Gillade att diskutera något som man kan dra kopplingar till nutid.

Jag har alltid läst mycket men är inte en sån som brukar samtala om de böcker jag läst/läser. Men det här har börjat att få mig att fundera på att ev gå med i en bokcirkel.

Ja, jag blir inspirerad till att läsa mer kraftfulla böcker som denna.

Det är roligare att läsa en bok när man har någon att diskutera med

I svaren på fråga 4 framträder tydligt det som Langer och andra litteraturdidaktiker (Nordberg 2017; Scholes 1998; Torell 2002) har lyft fram som en central sak i den litterära kompetensen och som behandlades särskilt i artikelns teoriavsnitt, nämligen förmågan att backa ut ur fiktionsvärlden och

reflektera över det man vet (fas 3, 4 och 5). Att en dryg tredjedel redan efter en läst roman, med tillhörande boksamtal, kan formulera svar i den riktningen är intressant och litteraturdidaktiskt relevant att notera. I svaren på fråga 6 där deltagarna lyfter fram att läsningen och diskussionerna påverkat dem finns såväl exempel från de som inte läst alls tidigare och som fått sin första läsupplevelse och de som är mer vana läsare men som inte har deltagit i boksamtal på organiserade sätt tidigare och som ser potentialen i detta.

När det gäller den mest personliga och existentiella frågan 5, som i tidigare läsarundersökningar av ovana litteraturläsare visat sig vara svår att sätta ord på (Nordberg 2019), har 26 % av deltagarna på olika sätt i sina svar redogjort för en påverkan. Några deltagare med lite mer livserfarenhet reflekterar retrospektivt:

Jag tänker mer på mina beslut kring vilka människor jag har kring mig och vilka som jag låter påverka mig. Idag, när jag är 22 år kanske jag kan stå emot gruptryck och den typen av kärlek mer än jag hade gjort i min ungdom.

Att vi ungdomar är rätt vilsna och söker bekräftelse, där måste man vara noga om vem som ger en bekräftelse. Det vi gör i tonåren påverkar oss hela livet.

Det har snarare varit ett kvitto för mig att jag har utvecklats till det bättre genom åren och att jag önskar många gånger att man som tonårig fått ha en 30 årigs förnuft.

Likt svaret närmast ovan är det flera som inleder med att redogöra för att läsning och samtal nog inte påverkat synen sig själv, för att sen utveckla svaren i motsatt riktning:

Nej! Kanske mer att man har känt den aggressiva sidan ibland men inte låtit det gå så långt! Dock så känner man igen sig lite i Ester när det kommer till att vara väldigt förälskad i någon så att man är blind mot andra! Att just fokuset är på den personen man tycker om och inte lyssnar på några andras varningar.

Nej eller den kanske fick mig att reflektera över vissa dumma val jag tog som tonåring men inget jag grubblade över.

Inte nämnvärt. Mer att man fått en tankeställare på så sätt att man fått höra hur andra reflekterat och sett på boken, att man kan uppleva saker och ting på så många olika sätt.

Inte riktigt, jag känner inte riktigt att jag kan sätta mig in i någon av karaktärernas sitti, men det får mig ändå att tänka att jag måste vara försiktig med vilka kretsar jag hamnar i.

Detta är en typ av svar som jag har stött på i andra undersökningar av ovana läsare, det vill säga att de först svarar nej för att sedan när de går lite djupare vrida över sina svar till ett kanske eller till och med ett ja. I de fallen lyfts

återkommande samtalens betydelse (Nordberg 2022a; 2022b), liksom tankar om hur man själv skulle vilja agera framöver (Nordberg 2022a, 2022b). Sådana tendenser finns även i några av exemplen ovan, och än mer explicit i det här svaret: ”Den har väl fått en att tänka på att man inte ska dömma någon på sitt yttre”. Ett sista svarsexempel med litteraturdidaktisk och receptions-teoretisk relevans lyder: ”Funderade på att alla kanske inte upplever mig som jag tycker att jag är”. Här anas en tankeprocess som har intressanta samband med teorier om den speciella potentialen som finns i fiktionsberättelser när det gäller att sätta den egna personen i nya perspektiv (Langer 2017; Nordberg 2022a; 2022b).

Sammanfattningsvis är det tydligt att gemensam läsning av och samtal om roman 1 har gjort avtryck, vilket framförallt avspeglar sig i det stora flertalets redogörelser för den egna läsupplevelsen (74 %) och om hur deltagarna uppfattat bokens budskap (89 %). Det framgår också att de i relativt stor utsträckning (36 % respektive 26 %) gör omvärldsorienterande och personlighetsutvecklande reflektioner, samt påverkats positivt i sin syn på litteraturläsning (36 %).

Romanenkät 2

Roman 2 lästes och diskuterades under vårterminen 2022. Vid den tidsperioden hade läsprojektet pågått i cirka ett halvår för deltagarna. En rad föreläsningar har genomförts av kända idrottare med stora och goda erfarenheter av litteraturläsning, liksom av etablerade författare, varvat med workshopsaktiviteter. Trots detta, och ambitionen att den egna bokcirkelläsningen uttryckligen skulle utgöra hela projektets ryggrad, har själva läsecirkeldelen av projektet i det här skedet tappat fart. Även om stämningen varit god vid de gemensamma träffar, föreläsningar och genomgångar som jag observerat upplever jag, även om det inte sägs rakt ut, att en grupp lärare/instruktörer inte längre är engagerade. Detta intryck stärktes under fokusgruppsintervjuerna där deltagare från olika klasser beskriver upplägget läsningen och samtalen väldigt olika, där vissa studiegrupper inte alls tycks ha följt instruktionen om att arbeta enligt bokcirkelmodell, med återkommande samtal baserade på läsarnas egna tankar om texten.

Antalet ifyllda deltagarenkäter efter avslutat arbete med roman 2 är som en följd av detta endast 29, vilket innebär mindre än hälften jämfört med romanenkät 1, och cirka en tredjedel av antalet som fyllde i den inledande enkäten. Även om det följaktligen inte går att dra statistiska eller direkt jämförande växlar mellan enkätomgångarna menar jag att det ändå är meningsfullt att relatera romanenkät 2 till den föregående, liksom till de inledande och avslutande – och till lärarenkäten.

Romanenkät 2 är till formen identisk med romanenkät 1. De böcker som läst denna gång är *Janne, min vän* (10), *Brun flicka drömmer* (7), *När hundarna kommer* (11)³ Den öppna inledningsfrågan *Vilka tankar och*

³ En deltagare svarar "Ej läst" på frågan.

känslor har du fått av boken som du läst med klassen? har liksom tidigare lett till redogörelser av läsupplevelser och tankar och frågor dessa fört med sig. Här ett exempel från respektive roman:

Hur man ser på ”främmande” barn, som kanske far illa på något vis men som försöker med all sin kraft hitta sig själv i en trasig värld. Vem är vi med eller utan våra hemligheter. Att det kanske finns en vuxen värld och en barn värld, båda har något fint med sig. Att man måste våga gå utanför sina zoner, geografiska, känslomässiga och trygghet. Vad gör samhället för dessa barn idag? Vart kan vi se dagens Janne?

Känslorna jag fått kring boken är vilka orättvisor som finns för en del beroende på vilken hudfärg du har eller vilken etnicitet du tillhör. Att det inte skiljer sig speciellt mycket från dåtid till nutid.

Jag tycker jag blev känslomässigt engagerad

Noterbart här är att mer utvecklade tankar om *När hundarna kommer* inte förekommer, något som annars brukar vara vanligt, även i högstadiet (Jfr Nordberg 2019). Deltagarna som läst Schieffauers bok skriver i enlighet med exemplet ovan om engagemang, att den var ”spännande”, ”bra”, ”bladvändare” och liknande. Däremot finns fler exempel som de ovanstående om *Janne, min vän* och *Brun flicka drömmer*, romaner som möjligen kan ses som mer komplexa. Emellertid framträder i svaren på nästa fråga, hur deltagarna uppfattar vad boken vill säga dem, att mer utvecklade tankar finns även hos de som läst *När hundarna kommer*. I den ordmolnliknande figuren nedan redovisas samtliga svar på frågan *Vad tycker du att den här boken vill säga? Vilka frågor och ämnen aktualiserar den?*

• Barn som far illa och som inte har något socialt skyddsnät. • Tas upp en del olika skildringar kring barn kontra vuxenvärlden. Att vara barn utan föräldrar och hur olika förhållanden vi kommer ifrån. • alla har inte samma skyddsnät och trygga miljö som man vistas i. • den var bra rekommenderas • Alla människor har sina utmaningar och svårigheter men ändå är vi relativt ilka. • att alla har inte samma bakgrund trygghet att skenet kan bedra, en person som verkar tuff utåt kan vara jättemesig på insidan. barn som faller ur systemet • vi i klassen kom lite in på fördomar och att vara fördomsfull, även på hur människor påverkar varandra bra som dåligt. • Hur man kan leva i två helt olika världar men ändå ha ett stark vänskap, och att vår attityd och jargong och intresse inte alltid behöver gå hand i hand med vår köns identitet . • Hur kan man falla ut systemet? Skulle det gå idag? Våld i hemmet. Att vilja vara ett kön men "tillhöra" ett annat. Att vara både tjej och kille enligt de egenskaper vi förknippar med kön. • Vänskap och familjeförhållande, Krille har ett hem med familj medan Janne är ensam och har inget hem • Jag vet inte • Har inte öppnat boken • Författaren vill berätta sin historia och sprida kunskap och berätta om den amerikanska medborgarrättsrörelsen från sitt perspektiv. • Huvudfrågan som den tar upp är synen på klassamhället och svartas kamp i vardagen. Men att dom oavsett vad gör det bästa av det och finner sig i att det är skillnader, samtidigt som de försöker att få till förändringar och intala sig att de duger som de är. • Hjälpa utsatta människor • Vet inte riktigt • Ett rop på hjälp, hur det ser ut i en småstad på riktigt. Det var ju inte helt sant, men delvis sant. • Hjälpa utsatta grupper i samhället • Jag tror den vill ta upp känslan om olikheter och utanförskap • Våld, nazism • Kärlek och politik • Nazism, våld, psykiska problem, viljan att passa in (inte hamna utanför) • Jag tror boken vill säga att du måste lyssna på dig själv och se hur människor runt dig påverkar dig samt hur du tar dig an deras problem • Att man inte bara ska leva för någon annans skull utan ens egna också • Rasism klass • Den berättar hur tufft det var som svart att växa upp i USA på 60-talet. Vardag, utsatthet, verklighet.

Figur 2. Samtliga svar på frågan *Vad tycker du att den här boken vill säga? Vilka frågor och ämnen aktualiserar den?* N = 26, Tot 29.

Som framgår, och som förstärkts med färgläggning, är det endast tre av de totalt 26 svaren som inte formulerar ett svar där resonemang och reflektioner förs kring bokens tematik på en mer allmän nivå, med undantaget svaret "den var bra, rekommenderas". Satt i relation till den inledande enkäten är detta en fortsatt indikation på att dessa ovana litteraturläsare i stor utsträckning både har engagerats i berättelserna och i någon mån kunnat formulera tankar i enlighet med faserna 3, 4 och 5 i Langers modell, i vilka just omvärldsreflektionerna betonas. Svaren berör bland annat utsatta i samhället, politisk extremism och dess följder, resonemang om kärlek och vänskapsband på en allmänmännisklig nivå, barndomens utsatthet och vikten av att varje människa ska våga och ha rätt att vara sig själv.

I utfallet på frågorna 4, 5 och 6 finns inga stora skillnader i jämförelse med romanenkät 1. Men det är intressant att sätta resultatet från fråga 4, *Har läsningen av boken och samtalen i klassen påverkat ditt sätt att se på samhället och din egen omgivning?* i relation till frågan om budskap som

sammanfattades ovan, där över 80 % har formulerat omvärldsorienterade kommentarer. På fråga 4 är andelen svar som går i den riktningen 39 %:

Ja! Som sagt, man blir påmind om hur smutsig värld vi lever ...

Lite. Samtalen har varit lärorika. Väckte många tankar om dagens ?Janne?. Och vad vi gör för att se förbi massa signaler som finns när ett barn eller annan far illa. Vi måste öppna ögonen.

Jag antar att man ska inte döma personen utan först känna den personen. Man vet inte vad den personen har gått igenom

Fråga 5, *Har läsningen av boken och samtalen i klassen påverkat ditt sätt att se på dig själv?* är som nämnts komplex, och har besvarat jakande av 21 %. Några av de mer utvecklade svaren ser ut så här:

Inte hur jag ser på mig själv så men jag har väl märkt att jag g[]ömmar böckerna ganska fort och tror alltid att jag har hittat hela budskapet redan i mitten av boken... oftast har jag fel. Insett att jag behöver mer tålamod när jag läser en bok för att förstå helheten !

Lite. Att våga gå utanför mina zoner. Att se saker för vad det är, våga vara ”vuxen” och se mellan raderna. Jag tror jag förstår Janne i att vilja hitta sitt gäng och vara bekräftad.

Jag har mest reflekterat för mig själv och funderat över vad jag som person kan bidra med i samhället för att göra det bättre.

I de två senare exemplen återkommer det som berördes tidigare, med reflektioner om hur det egna sättet att tänka och förhålla sig påverkats. Fråga 6, *Har läsningen av boken och samtalen i klassen påverkat ditt sätt att se på litteraturläsning?* har genererat en del svar som indikerar att projektet påverkat i positiv riktning:

Lite grann, läsningen har fått ett större värde när vi har haft boksamtal med varandra under tidens gång.

Man har blivit mer intresserad av det speciellt en historia som är påhittad men du kan ändå känna att den är verklig för alla kan bli berörda av storn

Jag brukar läsa mycket faktaböcker men sen Janne min vän har jag börjat läsa blandat med litteratur och fakta böcker

Men, det är totalt sett ändå något färre här som är positiva (31 %) än i romanenkät 1 (36 %). I en sammanfattning av romanenkät 2 kan konstateras att det har funnits ett utbredd engagemang kring läsningen, framförallt i meningen att de allra flesta deltagarna i olika utsträckning har levt sig in i berättelserna och därigenom kunnat ta sig in i fiktionsvärlden (fas 1 och 2).

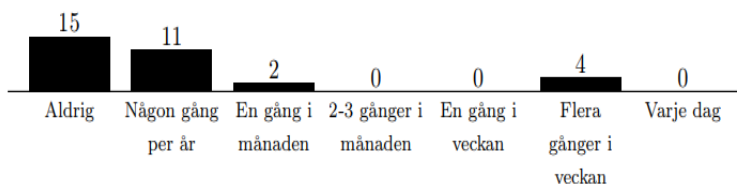
De har också kunnat relatera sin läsupplevelse till omvärlden och verkligheten (fas 3, 4 och 5), både den egna och andras, i samband med öppna frågor och i frågor om bokens budskap. Det är samtidigt tydligt att flertalet av de 29 som fyllt i den andra enkäten fortsatt är att betrakta som ovana läsare, och att det alltså inte är någon utvald grupp av läsvana som har fortsatt med bokcirkelläsningen. Vidare kan konstateras att samtalen upplevs ha haft betydelse, men de verkar inte ha genomförts i alla grupper.

Den avslutande enkäten

Den avslutande enkäten har samma grundstruktur och frågor som den inledande. Genomgående ges också möjligheten att lämna kommentar ”om projektet har påverkat dig när det gäller detta”. Den avslutande enkäten har fyllts i av 32 deltagare och detta omöjliggör den direkta jämförelsen med den inledande som hade 86 svar. Samtidigt kan den ses som en viktig fördjupning av hela projektet, och det är rimligt att anta att det är samma deltagargrupper som fyllt i den avslutande enkäten som fyllt i romanenkät 2.

Genomgången av resultat från den inledande enkäten inleddes med frågor om läsvanor på fritiden, läsmotiv och synen på sig själv som läsare. Utfallet i frågan *Hur ofta läser du fiktionslitteratur på din fritid?* sammanfattas i diagrammet nedan:

Hur ofta läser du fiktionslitteratur på din fritid?

Som framgår är det även här en klar majoritet som fortsatt uppger att de sällan eller aldrig läser skönlitteratur på sin fritid. Tre deltagare har kommenterat att de läst mycket även tidigare. I några fall (16 %) finns positiva kommentarer som rör projektets betydelse.

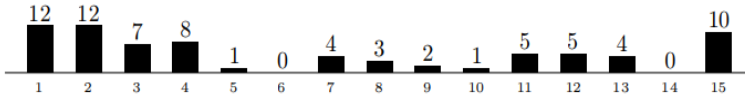
Har framförallt fått mer bokförslag. Jag tycker också mycket om när jag blir tilldelad en bok att läsa, för då slipper jag välja själv 😊

Börjat läsa mer

Fått bredare perspektiv och ett mindre allvarligt tänk kring allt.

Utfallet för frågan *När du läser fiktionslitteratur, vad har du för motiv till det?* är snarlikt den inledande enkätens. Liksom tidigare gavs möjligheten att kryssa i mer än ett alternativ:

När du läser fiktionslitteratur, vad har du för motiv till det?

- 1 För att komma bort från verkligheten
- 2 För att bli road och underhållen
- 3 För att få nya tankar och idéer
- 4 För att få vila och avkoppling
- 5 För att förstå verkligheten bättre
- 6 För att förstå mig själv bättre
- 7 För att känna och uppleva starka känslor
- 8 För att lära mig användbara saker, som t.ex. nya ord eller fakta om historiska händelser
- 9 För att läsa samma berättelser som mina kompisar och kunna diskutera
- 10 För att fiktionslitteraturen ofta har ett konstnärligt och tankeväckande språk
- 11 För att uppleva spänning och skräck
- 12 För att utmana mig själv och få nya perspektiv
- 13 För att jag känner att jag måste
- 14 Annat
- 15 Jag läser inte alls

De största kategorierna är fortsatt de eskapistiska (tillsammans 75 %) och *Jag läser inte alls*-alternativet (31 %). Intressant att notera här är att alternativ 5 och 6, som tydligast aktualiserats i deltagarnas svar rörande läsoplevelser och vad texten vill säga hamnar allra lägst här med 3 % för alternativet förstå verkligheten bättre, respektive 0 % för alternativet förstå mig själv bättre. Ingenting i kommentarsfältet ger några ledtrådar till detta. Blott sju kommentarer har lämnats, de flesta innehållande enstaka ord såsom ”positivt”, ”jobbigt”, ”nej”. Här framträder ett behov, och en stor litteraturdidaktisk möjlighet att ta vara på det som deltagarna uppenbarligen har tänkt och känt under läsning och samtal och lyfta det till en mer medveten nivå hos ovana läsare.

Sammanhörande med denna fråga är den som är formulerad *Är fiktionsläsning en rent avkopplande aktivitet eller kan man t.ex. lära sig något om världen, eller utvecklas som person, av att läsa skönlitterär fiktion?* Här går det möjligen att se en något större andel utvecklade svar än i införenkäten, men jämförelsen haltar som nämnts betänkligt på grund av antalet ifyllda enkäter. Fem deltagare (16 %) berör på ett litteraturdidaktiskt intressant sätt att eskapismen och det personlighetsutvecklande och omvärldsorienterade kan samspela i skönlitteraturen:

Man kan lära sig mycket om världen. Sen är den även en fantastisk verklighetsflykt.

För mig är läsning bägge delar. Både avslappning, en verklighetsflykt samt ett sätt att utvecklas som människa.

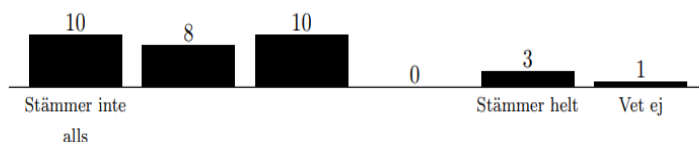
Man kan lära sig om världen och sig själv genom att leva in sig i ett alternativt universum där verkligheten är de överkliga

Man kan utvecklas som person samtidigt som man bara tar det lugnt

Både och. För mig har det varit mest avslappnande men jag har också lärt mig andra saker på ett djupare plan.

Till detta kan tilläggas att eskapismen, som deltagarna själva lyfte som det viktigaste motivet till att läsa, inte förekommer alls i svaren på den öppna inledningsfrågan i romanenkät 1 och 2. Andra svar som handlar om utvecklande processer beskriver mer rakt upp och ner om vidgande perspektiv, intellektuell utveckling såsom "[m]an kan någon bli mer intellektuell och utvecklas" och "[a]bsolut lära sig och utveckla tankar och idéer" – eller kort och gott "ja". Totalt är det 72 % som formulerar sig positivt om skönlitteratur som något utvecklande. Frågan om dessa deltagare ser sig själva som läsare är inte lika positivt besvarad vilket sammanfattas i diagrammet:

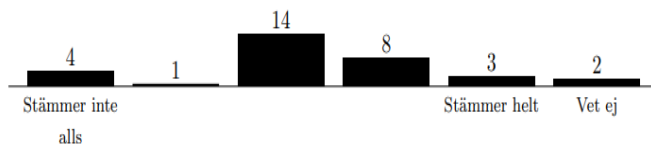
Jag ser mig själv som en litteraturläsande person (Medel = 2,3, SD = 1,2) (1 = Stämmer inte alls, 5 = Stämmer helt)

Som framgår råder fortsatt en stark slagsida åt de svagare alternativen. Den tredelade frågan om litteratursamtal som redovisades från den inledande enkäten är ställd här också, och har ett liknande utfall som den inledande enkätens.

Slutligen vill jag sätta resultaten från frågan om motiv till att läsa skönlitteratur i relation till utfallet i en fråga där informanterna förhåller sig till påståendet *Jag kan förstå mig själv och andra genom att leva mig in i fiktionsvärldar och reflektera över det som händer där* vilket sammanfattas i diagrammet:

Jag kan förstå mig själv och andra genom att leva mig in i fiktionsvärldar och reflektera över det som händer där (Medel = 3,2, SD = 1,1) (1 = Stämmer inte alls, 5 = Stämmer helt)

Här blir det synligt, till skillnad från då deltagarna skulle ange sina motiv till att läsa skönlitteratur, att den personlighetsutvecklande dimensionen ändå

upplevs i olika utsträckning av de allra flesta. 78 % har kryssat värde 3 eller högre. Medelvärde är emellertid närmast identiskt med den inledande enkätens utfall på samma fråga (3,3).

Sammantaget ger den avslutande enkäten bilden av en grupp där det finns en del tecken på att projektet har satt igång deltagarnas tankar om litteratur. Främst genom läsupplevelserna och i svaren om vad boken vill säga, men i någon mån också på en mer medveten metanivå. De flesta tycks i grunden vara positiva till att skönlitteratur kan vara något som utvecklar deras tankevärldar. Samtidigt är utfallet i frågorna om läsvanor på fritiden, motiv till att läsa och vad boksamtal kan utveckla i samma riktning som tidigare, trots de många reflektionerna om hur litteraturen och samtalen ger viktiga perspektiv på verkligheten och på den egna personen i andra delar av enkäten och i romanenkät 1 och 2.

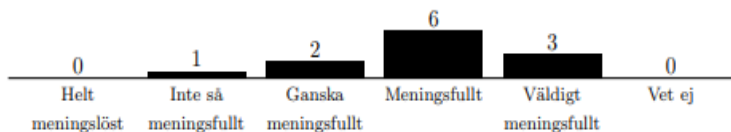
Lärarenkäten

Lärare och instruktörer introducerades till projektet under vårterminen 2021 och den inledande delen av höstterminen samma år. De fick återkommande genomgångar och introducerande litteraturredaktiska förhållningssätt och mer konkreta metodexempel för boksamtal inför och under projektet. Vid alla dessa träffar betonades att det var just skönlitteratur som skulle läsas, och att det var ett högst medvetet val att inte ha med böcker om träning och idrott då syftet var att bredda perspektiven, utveckla det litterära tänkandet och fiktionsförståelsen (jfr inledningen om andra yrkesinriktade utbildningar där just dessa perspektiv eftersträvats). Den hållningen hölls levande och lyftes fram genom hela projekttiden av huvudpedagogen, men också av företrädare för den läsfrämjande organisationen och för folkhögskolan.

Som avslutning tillfrågades de bland folkhögskolans personal som medverkat i de gemensamma träffarna om att genomföra en projektutvärdering i enkätform. Denna fylldes i av 12 personer varav 11 har haft egna undervisningsgrupper.

Den första frågan var ett påstående att ta ställning till enligt nedan:

Vilket av följande alternativ passar bäst för att beskriva din syn på läsprogrammet SPORT OCH LITTERATUR?⁴ (Medel = 3,9, SD = 0,9) (1 = Helt meningslöst, 5 = Väldigt meningsfullt)

Medelvärdet är här 3,9 på en femgradig skala vilket kan betraktas som högt. I kommentarerna framkommer i huvudsak positiva eller mycket positiva synpunkter som rör deltagarnas utveckling, upplägget, föreläsningarna etcetera:

Viktigt för våra deltagare att vidga sina vyer, utvecklas och se från olika perspektiv. Dessutom fylla sin tid med läsning som de kanske inte utvecklas så mycket eller kanske tappat genom åren. Som lärare och privat tycker jag det varit intressant att lära mig att ställa nya frågor, typ av läsare mm som Ann introducerat, jättekul 😊”

Ett projekt som varit mycket givande och framför allt konkret från början till slut. Det är självklart att våra deltagare ska peppas att läsa skönlitteratur! Intressanta seminarium och föreläsare.

Fantastiskt att vi fått så mkt expertis inom området att fortsätta bygga på. Mycket positivt att flera deltagare kommit gång med litteraturläsning.

Eleverna var lite motstridiga i början men blev mer och mer positiva när vi väl kom igång

Men det finns också kritik som framförallt rör bokvalen:

Ska ett sådant här projekt finna måste [Den läsfrämjande organisationen] lyssna in vad deltagarna vill inte vad ni vill att de ska läsa

Våra deltagare borde varit med i valet av böcker på ett mer demokratiskt sätt. Man kunde röstat fram böcker utifrån deras förslag. De böcker som fått flest röster kunde sedan bli de (3-5) alternativ som man kunde välja mellan. Av dessa utvalda böcker kunde våra deltagare sedan fått välja bok och bildat diskussionsgrupper oavsett klass

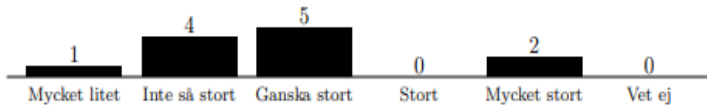
Oklart syfte och svårt att koppla det till de kurser som vi hade under inläsningsperioden.

⁴ Fingerat namn på projektet som i verkligheten hette någonting annat.

Meningsfullt men blev för omständigt. För mycket runt själva läsningen som istället för att inspirera blev en börda och något som måste göras. Mer short and sweet input om läsning och sen låta läsningen prata för sig själv.

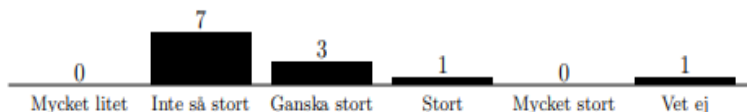
Det finns en tendens inbäddad här att kritisera att de skönlitterära texterna inte knyter an till idrottsutbildningarna, och åsikten att fiktion inte är viktigt för deltagarna som återkommer genom enkäten. Synsättet kom upp emellanåt även under de gemensamma mötena. Att detta ganska snabbt ledde till att vissa grupper helt enkelt inte deltog mer än i delar av projektet indikerar, utöver enkätdeltagarantalet, också nästa fråga som är inriktad på det egna engagemanget.

Hur uppfattar du att ditt eget engagemang i projektet varit? (Medel= 2,8, SD = 1,1) (1 = Mycket litet, 5 = Mycket stort)

Här framträder ett mönster där 5 av 12 inte upplever att de har engagerat sig särskilt mycket eller inte alls. Medelvärdet är 2,8. Den direkt efterföljande frågan lyder *Hur har du uppfattat deltagarnas engagemang i projektet?* med en likadan 1-5 skala föll ut enligt diagrammet:

Hur har du uppfattat deltagarnas engagemang i projektet? (Medel = 2,5, SD = 0,7) (1 = Mycket litet, 5 = Mycket stort)

Endast en lärare har uppfattat ett stort engagemang här, de flesta är av motsatt uppfattning. I kommentarsfältet tas bokvalen upp igen av fyra lärare (33 %) som en förklaring till det upplevt låga engagemanget. Samtidigt framgår det, som visats, tydligt i deltagarenkäterna att de allra flesta läsarna både haft starka läsoplevelser och kunnat reflektera såväl på ett personligt plan som om den omgivande verkligheten. Det framkommer också i deltagarsvaren att boksamtalen har haft betydelse för dessa reflekterande processer. En lärarkommentar samspelar tydligt med dessa resultat: ”Tror att flertalet av deltagarna var förvånade hur positivt det utvecklades med läsningen och

diskussionerna -beror nog även på min kollegas driv och engagemang att det blev så lyckat för vår linje.”

Även i nästa fråga, *Hur har du arbetat med boksamtal i de grupper du svarat för?* framträder den här uppdelningen inom den undervisande personalen. Frågan har besvarats i fritext av 10 personer på ett så kortfattat sätt att alla svar i sin helhet kan återges här:

Både ja och nej

Inget ansvar

Har inte haft direkta diskussioner kring dessa böcker, däremot kring annan litteratur

Jag utgick mycket från [huvudpedagogens] förslag på upplägg ”efter halva boken” osv. Även allmänna diskussioner och mer kreativa saker som att måla huvudpersonen.

inget (kollega har haft tid till det istället)

nej

Jag har haft flertalet boksamtal, tre samtal för varje bok. Första efter ganska kort lästid (det är viktigt att de kommer in i berättelsen), ett när halva boken är läst samt ett avslutande. Jag har förberett frågor vid boksamtalen för att de enklare ska komma igång med sina samtal/diskussioner. Både öppna och riktade frågor.

Ja

Samläsning och högläsning samt uppföljande frågor kring textens innehåll.

Nej

Utifrån denna svarsbild ser det ut som att endast två eller tre lärare har arbetat på ett utvecklat sätt med boksamtal. Den som svarat enbart ja är lite svårtytt, men det går att förstå som att samtal har ägt rum. De fem nekande är enklare att se att där har inga samtal skett, medan det i ett av fallen har samtalats om annan litteratur.

Dock verkar det inte vara en osäkerhet i att leda skönlitterära samtal som ligger bakom utfallet. I sammanräkningen av enkätens nästa fråga, *Upplever du att du har haft tillräckliga kunskaper om litteraturläsning och boksamtal i arbetet med romanerna i dina deltagargrupper?* uppmäts det högsta medelvärdet i hela enkäten (4,0)

Upplever du att du har haft tillräckliga kunskaper om litteraturläsning och boksamtal i arbetet med romanerna i dina deltagargrupper? (Medel = 4,0, SD = 0,9) (1 = Nej, inte alls, 5 = Ja, absolut)

Två kommentarer som hör till vet ej-svaren anger att de inte har lett några läsargrupper. I övrigt finns tre kommentarer som värdesätter de ingångar och tips som huvudpedagogen introducerat under lärarträffarna.

Den sista frågan i denna genomgång och den näst sista i enkäten är en fritextfråga formulerad *Vad har varit det mest intressanta eller spännande med projektet tycker du?* Här har nio personer svarat. Samtliga kommentarer är positiva där de flesta lyfter gästföreläsarna och deltagarnas engagemang, Några tar även upp ”[Den läsfrämjande organisationens] personal” eller mer specifikt huvudpedagogen. Tre av svaren tar särskilt upp skönlitteraturen och deltagarnas utveckling:

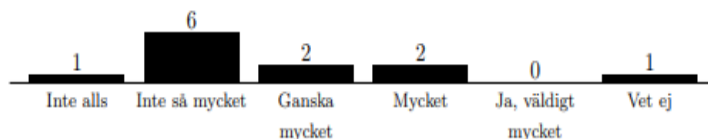
Att se elevernas engagemang. Bra med peptalk där de fått träffa idrottare/författare, det har varit väldigt uppskattat.

Se ovan men ffa ändrat tankesätt hos deltagare och det [huvudpedagogen] delat med sig gällande läsning, tips på boksamtal mm

Gemensamt projekt och samarbete över hela skolan. Idrottare som pratat positivt om läsning och motiverat till läsning.

Dessa svar vittnar explicit om hur dessa tre lärare, av totalt 11, har upplevt att skönlitteraturläsningen har engagerat och påverkat projektdeltagarna positivt. I en tidigare fråga om hur lärarna uppfattar att deras syn på litteraturläsning påverkats av projektet får vi ungefär samma fördelning:

Har din syn på läsning av skönlitteratur påverkats av projektet på något sätt? (Medel = 2,5, SD = 0,9) (1 = Inte alls, 5 = Ja, väldigt mycket)

Det ger sammantaget en bild som korrelerar med den helhetsbild som övriga resultat som presenterats här, från både kursdeltagare och lärare, ger vid handen. Engagemang och utveckling går tydligt att se bland dessa till stor del läsovana idrottsstudenter, men också en vikande trend med färre läsare och

färre ifyllda enkäter där lärarengagemanget och synen på skönlitteraturens betydelse verkar ha spelat en stor roll.

Slutsatser och litteraturdidaktisk diskussion

Artikelns forskningsfrågor är fem till antalet och går att sammanfatta i två delar. Den ena delen rör deltagarnas attityder till och kompetens att läsa och samtala om skönlitteratur. Den andra delen rör lärarnas förhållningssätt och genomförande av sin nyckelroll i organisation av läsning och samtal. När det gäller deltagarnas läsvanor av skönlitteratur och syn på sig själva som läsare står det klart att de flesta medverkande sällan eller aldrig läser skönlitteratur på fritiden och att de inte heller ser sig själva som litteraturläsare när projektet inleds. Hur de utvecklas är svårt att säga i en direkt jämförelse då så många deltagare fallit bort under projektets gång. Men det går att se indikationer i den avslutande enkäten på att projektet har spelat en viss roll och lett till ett fördjupat intresse för och en slags medvetenhet om skönlitteraturens utvecklande potential

Det allra tydligaste resultatet, som också är mer oberoende av antalet informanter, är emellertid också det allra viktigaste och litteraturdidaktiskt intressanta. Det visar sig mycket tydligt att de allra flesta (74 %) av dessa ovana läsare inom olika idrottsutbildningar redan vid läsning av den första romanen utifrån en öppen ingång som efterfrågar deras tankar och känslor som väcks av läsningen *kan* redogöra för sin läsupplevelse och utveckla tankar kring den. De kan med Langers terminologi ta sig in i föreställningsvärldarna och röra sig inom dessa (fas 1 och 2) och här har både gemensam läsning och samtal spelat roll. Detta är ingen liten sak för en ovan litteraturläsare. Tvärtom är inlevelse helt avgörande för att texten ska bli meningsfull – samtidigt som det är en aspekt som riskerar att negligeras i skolundervisning och andra sammanhang där litterär läsförståelse diskuteras (jfr Öhman 2015). I ännu högre utsträckning (89 %) kan romanenkät 1-deltagarna utifrån en mer riktad fråga också backa ut ur fiktionsvärlden och skapa en analytisk distans. Från den positionen kan de sen i olika grad reflektera bland annat om historiens förhållanden, om samtidens samhällsproblem, om sitt eget liv, om allmänmänskliga känslor (fas 3-5 i Langers modell). Samma sak upprepas i romanenkät 2. Ur dessa explicita resultat kan en lika tydlig som enkel slutsats dras: Gemensam läsning och samtal kring en roman med ett starkt innehåll ger tydliga resultat för de allra flesta, alltså även för läsovana, icke-läsare av skönlitteratur. Detta har också tydligt visat sig i andra studier av läsare inom skolvärlden. Det framstår sammantaget snarast så att det är i den ovana läsargruppen som bokcirkelläsandet får allra störst effekt (Bergmark & Viklund 2020; Nordberg 2022a, 2022b).

I fråga om lärarnas attityder och upplevelser framträder i materialet en skarp gräns. Den gränsen rör sig dels kring praktiska saker som val av litteratur och koppling till de pågående kurserna inom idrottsområdet. Men framförallt tycks detta handla om huruvida man ser skönlitteratur och fiktion

som meningsfullt och utvecklande. Bland de grupper med lärare som inte gör det har konsekvensen blivit att läsning och samtal inte genomförts som det var tänkt, och inte heller enkätstudien. Deltagarna har därigenom inte givits möjligheten att se och fördjupa sina tankar om vad läsning och samtal kring en gemensamt läst roman faktiskt kan innebära för en människas utveckling. Som visats har sådana processer inletts hos de allra flesta av deltagarna, men många av dem har alltså inte fått möjligheten att fortsätta. Den potentiella ingången till skönlitteraturens värld och till ett litterärt tänkande och identitet, en dörr som studien indikerar att det har gläntats på under romanläsning och boksamtal, stängdes därmed igen (Langer 2017; Nordberg 2020).

Lärares personliga ansvar är alltid stort i didaktiska processer. Medvetna förhållningssätt utifrån en gedigen grund är helt avgörande för att tillsammans med eleverna utforma utvecklande lärtillfällen. I litteraturundervisningssammanhang är det möjligen så att detta blir extra påtagligt. Just för att det inte handlar om faktakunskaper. Just för att det inte är direkt ”nyttigt”. Just för att det inte finns något facit. Men kanske också just för att litteraturläsning och boksamtal har en potential att utveckla tankar och perspektiv om våra liv och på många sätt beskriver verklighetens förhållanden mer sant än all fakta i världen någonsin kan göra? (jfr Aristoteles 1994. Se även Nussbaum 2010).

Här finns tydliga paralleller att dra till skolans litteraturundervisning som blir alltmer beroende av den enskilda lärarens egen syn på skönlitteraturens potential i takt med att litteraturen trängs undan i svenskämnet (se t.ex. Ask 2012; Borsgård 2021; Erixon & Löfgren 2018; Sigvardsson 2019). Även om det inte går att likställa idrottsutbildare med svensklärare är risken överhängande också i skolan att elevernas egna tankar om de texter de läst inte tas tillvara och att boksamtal inte kommer till stånd i mätbarhetens och den konkreta nyttighetens tid (Bornemark 2018; Nordberg 2020). Samtidigt har det återkommande visat sig att användandet av just läsarnas tankar som utgångspunkt för det fortsatta arbetet, för att lyfta fiktionsförståelsen och stärka den litterära identiteten hos ovana läsare är en mycket framgångsrik och utvecklande litteraturdidaktisk väg (Bergmark & Viklund 2020; Bradling 2020, Nordberg 2022a, 2022b). Studien visar att den vägen är synnerligen möjlig att gå, om den hålls öppen, även för de med idrottsskor på fötterna.

Referenser

- Andersson, Elisabet (2018), ”I den svenska eliten behöver man inte läsa böcker”, i *Svenska Dagbladet* 2018-09-27, <https://www.svd.se/a/xRkv68/i-densvenska-eliten-behoover-man-inte-lasa-bocker>
- Aristoteles (1994), *Om diktkonsten*. Stockholm: Alfabeta.
- Ask, Sofia (2012), *Språkämnet svenska: ämnesdidaktik för svensklärare*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergmark, Ulrika. & Viklund, Sofia. (2020), *Litteratursamtalets pedagogik: Relationer, lärande och utveckling*. Malmö: Gleerups.

- Bernhardsson, Katarina, Lundin, Immi & Stenbeck, Evelina (2021), *Litteratur och läkekonst: Nio seminarier i medicinsk humaniora*. Göteborg: Makadam.
- Bornemark, Jonna (2018), *Det omätbaras renässans. En uppgörelse med pedanternas världsherravälde*. Stockholm: Volante.
- Borsgård, Gustav (2021), *Litteraturens mått. Politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete*. Umeå universitet, Institutionen för kultur- och medievetenskaper.
- Bortolussi, Marisa & Dixon, Peter (2003), *Psychonarratology. Foundations for the empirical study of literary response*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bradling, Björn (2020), *Låt romanen komma in – Transformativt lärande i gymnasieskolans litteraturundervisning*. School of Education and Communication, Jönköping University.
- Bryman, Alan (2018), *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Chambers, Aidan (2014), *Böcker inom och omkring oss*. Stockholm: Gilla böcker.
- Culler, Jonathan (1975), *Structuralist Poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Eco, Umberto (2008), ”Modellläsaren”, i Claes Entzenberg & Cecilia Hansson (red), *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion. Del 2*. Lund: Studentlitteratur, s. 120–137
- Glaser, Barney & Strauss, Anselm (2006), *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New Brunswick: Aldine Transaction.
- Erixon, Per-Olof & Löfgren, Maria (2018), ”Ett demokratilyft för Sverige? Om relationen mellan literacy, skönlitteratur och demokrati i Läsllyftet”, *Utbildning & Demokrati*, 27(3): 7–33. DOI: <https://doi.org/10.48059/uod.v27i3.1106>
- Felski, Rita (2008), *Uses of literature*. Malden: Blackwell Pub.
- Felski, Rita (2020), *Hooked: art and attachment*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Iser, Wolfgang (1978), *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response*. London: Routledge.
- Kulturrådet (2015), *Slutredovisning av uppdraget att genomföra en läsförbättrings satsning i samråd med Riksidrottsförbundet*. KU2013/1293/K0. DNR KUR 2013/4066.
- Langer, Judith A. (2017), *Litterära föreställningsvärldar. Litteraturundervisning och litterär förståelse*. Göteborg: Daidalos.
- Lowry, Louis (1993), *Den utvalde*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Lundström, Stefan & Svensson, Anette (2018), ”Ungdomars fiktionsvanor”, i Ingrid Carlgren (red), *Forskning om undervisning och lärande 2017: 2 vol. 5*, s. 30–51.
- Martinsson, Bengt-Göran (2018), *Litteratur i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Miall, David S. (2006), *Literary reading. Empirical and theoretical studies*. New York: Peter Lang.

- Nordberg, Olle (2017), *Avkoppling och analys. Empiriska perspektiv på läsarattityder och litterär kompetens hos svenska 18-åringar*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Nordberg, Olle (2020), *Litteraturdidaktik. Teori, praktik, relevans, potential*. Stockholm: Liber.
- Nordberg, Olle (2021), "Alla läser! Empiriska perspektiv på frågan om litteraturens samhällseliga relevans", *Utbildning & Lärande*, 15(2), s. 63–84. DOI: <https://doi.org/10.58714/ul.v15i2.11248>
- Nordberg, Olle (2022a), "Litteraturdidaktik på empirisk grund: Didaktisk diskussion med utgångspunkt i 413 mellanstadie-elevs läsarreaktioner på Katarina Taikons roman Katitzi", (23 s.) *Acta Didactica Norden*, 16(1). DOI: <https://doi.org/10.5617/adno.9129>
- Nordberg, Olle (2022b), "Aristoteles, Nussbaum och de 426 högstadieeleverna Empiriska perspektiv på teorier om fiktionsläsningens demokratiska potential i en globaliserad värld", i Pia Nygård Larsson, Cecilia Olsson Jers & Magnus Persson (red), *Didaktiska perspektiv på språk och litteratur i en globaliserad värld: Fjortonde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning*. Lund: SMDI, s. 155-174.
- Nordberg, Olle & Pettersson, Torsten (2019), "Verkliga mord eller bara ord? 96 gymnasieelever läser en stark våldsskildring", i Torsten Pettersson (red), *Jag gör med dig vad jag vill. Perspektiv på våld och våldsskildringar*. Göteborg: Makadam. s. 179–211.
- Nussbaum, Martha (2010), *Not for profit: Why democracy needs the humanities*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Pohl, Peter (1985), *Janne, min vän*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Pettersson, Anders (2009), "Analogitänkande som centralt för utbytet av litteratur", i Kersti Skans Nilsson & Torsten Pettersson (red), *Litteratur som livskunskap: tvärvetenskapliga perspektiv på personlighetsutvecklande läsning*. Borås: Höskolan i Borås.
- Pettersson, Torsten (2015), "Inledning: Fiktionslitteraturens ställning och läsforskningens möjligheter", i Torsten Pettersson (red), *Litteraturen på undantag? Unga vuxnas fiktionsläsning i dagens Sverige*. Göteborg: Makadam, s. 13–42.
- Rosenblatt, Louise (2002), *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. Lund: Studentlitteratur.
- Scholes, R. (1998). *The rise and fall of English: Reconstructing English as a discipline*. London: Yale Univ. Press
- Schieffhauer, Jessica (2015), *När hundarna kommer*. Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Sigvardsson, Anna (2020), *Möten med dikten: Poetiska läspraktiker inom och utanför gymnasieskolan*. Luleå: Luleå tekniska universitet, Pedagogik, språk och ämnesdidaktik.
- Stockholms universitet. (11 augusti 2023). *Kurssida för kursen Juridik & Fiktion*. <https://www.su.se/sok-kurser-och-program/ju450f-1.621619?open-collapse-boxes=course-detail>
- Torell, Örjan (2002), "Kapitel 1–4", i Örjan Torell (red), *Hur gör man en litteraturläsare? Om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland*

- och Finland . Institutionen för humaniora, Härnösand, Rapport nr 12, s. 11–100.
- Uppsala universitet. (11 augusti 2023). *Delta i litteraturinitiativet*. <https://www.uu.se/student/fakultet/teknisk-naturvetenskapliga/fakultetsnyheter/arkiv/2023-06-16-delta-i-litteraturinitiativet>, (Hämtad 11 augusti 2023).
- Vetenskapsrådet (2017), *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Vinterek, Monika., Winberg, Mikael., Tegmark, Mats & Liberg, Caroline (2020), “The Decrease of School Related Reading in Swedish Compulsory School – Trends Between 2007 and 2017”, *Scandinavian Journal of Educational Research*, DOI: <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1833247>
- Woodson, Jaqueline (2018), *Brun flicka drömmar*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Zunshine, Liza (2006), *Why we read fiction: Theory of mind and the novel*. Columbus: Ohio State University Press.
- Öhman, Anders (2015), *Litteraturdidaktik, fiktioner och intriger*. Malmö: Gleerups.